

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПРИ ЗВЕРНЕННІ ДО СУДУ ІЗ КЛОПОТАННЯМ ПРО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

LAW ENFORCEMENT AT AN APPEAL TO THE COURT WITH THE PETITION FOR CARRYING OUT INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTION (ON JURISPRUDENCE MATERIALS)

Пеший Д.А.,

*ад'юнкта кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Стаття присвячена аналізу порушень закону, що допускаються слідчими, прокурорами при зверненні до суду із клопотанням про проведення слідчої (розшукової) дії, здійсненому за матеріалами судової практики. Встановлено та висвітлено ряд таких порушень, що стають підставою для ухвалення слідчим суддею рішення про відмову в задоволенні клопотання. Акцентується увага на необхідності усунення порушень закону задля забезпечення єдності та правильності правозастосування, ефективності проведення слідчих (розшукових) дій з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

Ключові слова: законність кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, судовий контроль за проведенням слідчих (розшукових) дій, клопотання про проведення слідчої (розшукової) дії, порушення кримінального процесуального закону.

Статья посвящена анализу нарушений закона, которые допускаются следователями, прокурорами при обращении в суд с ходатайством о проведении следственного (розыскного) действия, проведенному по материалам судебной практики. Установлен и освещен ряд таких нарушений, которые становятся основанием для принятия следственным судьей решения об отказе в удовлетворении ходатайства. Акцентируется внимание на необходимости устранения нарушений закона в целях обеспечения единства и правильности правоприменения, эффективности проведения следственных (розыскных) действий с целью обеспечения выполнения задач уголовного производства.

Ключевые слова: законность уголовного производства, проведение следственных (розыскных) действий, судебный контроль за проведением следственных (розыскных) действий, ходатайство о проведении следственного (розыскного) действия, нарушения уголовного процессуального закона.

The article is devoted to the analysis of violations of the law which are allowed by investigators, by prosecutors at an appeal to the court with the petition for carrying out investigative (search) action, carried out on jurisprudence materials. A number of such violations which become the basis for adoption by the investigative judge of the decision on refusal in satisfaction of the petition is established and lit. The attention to need of elimination of violations of the law for ensuring unity and correctness of right application, efficiency of carrying out investigative (search) actions for the purpose of ensuring performance of problems of criminal proceedings is focused.

Key words: legality of criminal proceedings, carrying out investigative (search) actions, judicial control of carrying out investigative (search) actions, petition for carrying out investigative (search) action, violations of the criminal procedural law.

Актуальність теми. З розвитком кримінального процесуального законодавства, переходом кримінального процесу від розшукового до змагального типу ще більш актуальною стала проблема необхідності переосмислення повноважень державних органів і посадових осіб у сфері кримінального провадження, правового статусу його учасників, засобів забезпечення законності кримінальної процесуальної діяльності.

У системі процесуальних гарантій законності при здійсненні досудового розслідування за останні роки відбулись істотні зміни. Значного поширення набув судовий контроль як ефективний засіб забезпечення законності у досудовому кримінальному провадженні, а також прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Разом з тим перманентні реформи правоохоронних органів, численні зміни до кримінального процесуального законодавства, на жаль, не сприяють

усуненню з практики органів досудового розслідування, прокуратури та суду такого негативного правового явища, як порушення законності.

Так, за даними судової статистики за період із 20 листопада 2012 р. по 31 грудня 2013 р. на розгляд слідчих суддів місцевих загальних судів надійшло майже 27 тис. скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого під час досудового розслідування (задоволено 34,9%) та 9,2 тис. – на рішення, дії чи бездіяльність прокурора під час досудового розслідування (задоволено 23,9%). У 2014 р. слідчими суддями місцевих судів загалом розглянуто 44 тис. скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування (задоволено 39,4%) [1].

Дотримання законності, зокрема, і під час досудового розслідування, забезпечує, з однієї сторони, ефективність і результативність роботи органів досудового розслідування, спрямованої на встановлення обставин кримінального правопорушення, викриття

особи, яка його вчинила, а з іншої – захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

А тому вжиття заходів, спрямованих на забезпечення законності при здійсненні кримінального провадження загалом і досудового розслідування зокрема, мають важливе теоретичне та практичне значення, а відповідні питання завжди залишаються у центрі уваги науковців і практиків.

Як відомо, усі прийняті процесуальні рішення та процесуальні дії, що здійснюються під час досудового розслідування, повинні бути законними. Ця вимога виступає невід'ємною умовою їх здатності встановлювати обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Безперечно, що проаналізувати усі порушення законності під час досудового розслідування неможливо, особливо в межах наукової статті, тому зупинимось лише на окремих із них, які, на наш погляд, вимагають найбільшої уваги.

Проблема законності у вітчизняній кримінальній процесуальній науці, особливо у її радянський період, була розроблена доволі широко. Цим питанням присвятили свої роботи такі автори, як С.А. Альперт, М.І. Бажанов, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, Ц.М. Каз, В.І. Камінська, Л.М. Карнєєва, О.С. Колбиков, П.А. Лупинська, Р.Д. Рахунов, А.Л. Рівлін, М.С. Строгович, В.І. Теремілов, В.С. Чистякова та ін. Значний вплив на розуміння поняття та сутності законності у кримінальному процесі здійснювали розробки в галузі теорії держави та права, зокрема таких авторів, як С.С. Алексєєв, В.І. Басков, М.В. Вітрук, М.М. Вопленко, Н.Л. Гранат, А.С. Піголкін, П.М. Рабінович, І.С. Самошенко та ін.

Слід відзначити, що в Україні проблема законності розроблялась переважно у загальнотеоретичному аспекті. Значний здобуток у дослідження відповідних питань внесли такі вітчизняні вчені, як В.Б. Авер'янов, С.В. Бобровник, Р.А. Калужний, М.С. Кельман, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, Л.В. Мелех, І.Л. Невзоров, Н.М. Оніщенко, С.В. Околіта, В.В. Самохвалов, В.Ф. Сіренко, О.Ф. Скакун, О.Д. Тихомиров, Ю.С. Шемшученко, О.Н. Ярмиш та ін.

Дослідження ж законності у кримінальному процесі здійснювалось переважно в аспекті інших спеціальних досліджень (зокрема, в роботах М.В. Джиги, П.М. Каркача, В.Г. Клочкова, І.М. Козьякова, М.Й. Курочки, О.Г. Русанової, І.В. Строкова, О.А. Струць, А.Р. Туманянц, В.І. Чорнобука та ін.).

Разом з тим більшість наукових досліджень було проведено в умовах дії кримінального процесуального законодавства, що на цей час втратило чинність, значна частина повноважень органів досудового розслідування та прокурора зазнала змін, що вимагає розгляду відповідних питань в аспекті оновленого законодавства.

Метою цієї статті є аналіз порушень закону, що допускаються слідчими, прокурорами при зверненні до суду із клопотанням про проведення слідчої (розшукової) дії, здійснений за матеріалами судової практики.

Виклад основного матеріалу. Найбільш вагомим, ефективним засобом забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень є інститут слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України).

Одним із найбільш гострих є питання забезпечення законності при проведенні слідчих (розшукових) дій, що обмежують конституційні права та свободи громадян. У разі необхідності проведення таких слідчих (розшукових) дій, зокрема, огляду або обшуку житла чи іншого володіння особи; слідчого експерименту у житлі чи іншому володінні особи, що здійснюється за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє, та ін. слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням.

За змістом закону процесуальними рішеннями, які приймаються слідчим суддею за результатами розгляду клопотання про проведення слідчої (розшукової) дії, є ухвала про відмову в задоволенні клопотання та ухвала про дозвіл на проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

Рішення слідчого судді про відмову в задоволенні клопотання ухвалюється, зокрема, за наявності порушень закону, що допускаються слідчими, прокурорами при зверненні до суду із клопотанням про проведення слідчої (розшукової) дії.

Насамперед надання слідчим суддею дозволу на проведення слідчої (розшукової) дії залежить від відповідності поданого клопотання вимогам, встановленим у законі.

Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 234 КПК України, клопотання про обшук повинно містити відомості про: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність; 4) підстави для обшуку; 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку; 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться; 7) речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

Результати аналізу судової практики свідчать про існування численних випадків недотримання наведених законодавчих вимог.

Так, ухвалою від 11 листопада 2013 р. слідчий суддя Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області відмовив у задоволенні клопотання слідчого про проведення обшуку, оскільки клопотання не містило конкретної вказівки щодо того, кому ж належить квартира, де планувалось проведення обшуку, не була вказана індивідуальна або родова характеристика усіх речей і документів, які планувалось відшукати під час обшуку [2].

Ухвалою від 6 лютого 2015 р. слідчий суддя Автотавського районного суду м. Кременчука Полтавської області відмовив у задоволенні клопотання слідчого про проведення обшуку, оскільки в клопотанні не було вказано відомостей (індивідуальна або родова характеристика) про конкретні речі, документи та не визначено обсяг речей, які планується відшукати шляхом проведення обшуку. Зокрема, слідчим не було зазначено, за якими індивідуальними ознаками особа, що здійснюватиме обшук, планує відрізнити майно, здобуте в результаті вчинення кримінального правопорушення та що було знаряддям вчинення кримінального правопорушення, від інших речей, що перебувають у домоволодінні та господарських будівлях [3].

Слід зазначити, що з усіх слідчих (розшукових) дій, що проводяться за рішенням суду (слідчого судді), реквізити клопотання встановлені законом лише для клопотання про обшук. Що стосується інших слідчих (розшукових) дій, то в одних випадках закон містить лише вказівку на необхідність керуватись правилами, встановленими для обшуку житла чи іншого володіння особи, а в інших – і взагалі жодних подібних вказівок не містить.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК України, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи.

Наприклад, ухвалою від 28 лютого 2014 р. слідчий суддя Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області відмовив у задоволенні клопотання слідчого про проведення огляду в приміщенні торгового кіоску, оскільки, зокрема, в матеріалах, доданих до клопотання, були відсутні будь-які документи про наявність вказаного торговельного приміщення та належність його будь-якій особі [4].

Згідно ч. 5 ст. 240 КПК України, слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому КПК України, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

Примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи, відповідно до ч. 3 ст. 242 КПК України, здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду. Очевидно, що для отримання такої ухвали під час досудового розслідування слідчий, прокурор повинні звернутись із відповідним клопотанням до слідчого судді. Водночас жодних вказівок щодо змісту, реквізитів такого клопотання КПК України не містить. Відповідно, слідчі судді відмовляють у задоволенні таких клопотань з підстав їх необґрунтованості.

Так, ухвалою від 25 січня 2013 р. слідчий суддя Шаргородського районного суду Вінницької області відмовив у задоволенні клопотання слідчого про направлення особи до медичного закладу для проведення стаціонарної комплексної психолого-пси-

хіатричної експертизи, оскільки в матеріалах кримінального провадження були відсутні докази того, що неповнолітній підозрюваний ухиляється від проведення амбулаторної психіатричної експертизи за постановою слідчого або прокурора, у зв'язку із чим відсутні підстави для примусового залучення особи для проведення амбулаторної психіатричної експертизи. До того ж ініціатором клопотання не було представлено доказів того, що є необхідність для здійснення тривалого спостереження та дослідження особи в умовах психіатричного стаціонару [5].

Підставою для відмови у задоволенні клопотання слідчого, прокурора є також невиконання останніми вимог щодо долучення оригіналів або належним чином засвідчених копій документів, дослідження яких має значення для встановлення обставин, зазначених у клопотанні.

Так, ухвалою від 10 жовтня 2013 р. слідчий суддя Шевченківського районного суду м. Запоріжжя відмовив у задоволенні клопотання слідчого про проведення обшуку квартири, оскільки, серед іншого, до клопотання не були додані жодні оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання [6].

Крім того, зустрічаються випадки відмови у задоволенні клопотання про обшук, якщо матеріалами кримінального провадження не підтверджуються повноваження слідчого, який звернувся із клопотанням, здійснювати досудове розслідування у цьому кримінальному провадженні.

Наприклад, ухвалою слідчого судді Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 29 квітня 2013 р. відмовлено в задоволенні клопотання про обшук будинку. Слідчий суддя у своїй ухвалі зазначив, що відповідно до витягу з ЄРДР слідчим у справі є старший слідчий Г., водночас із клопотанням про проведення обшуку звернувся слідчий С., не надавши слідчому судді будь-яких документів про перебування матеріалів у його провадженні [7].

Слід звернути увагу і на те, що до повноважень слідчого судді належить надання дозволу на обшук виключно житла чи іншого володіння особи. Відповідно до ч. 5 ст. 236 КПК України, обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, може бути проведено за рішенням слідчого чи прокурора, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Крім того, обшук особи може бути здійснений без ухвали слідчого судді уповноваженою особою, слідчим, прокурором відповідно до ч. 3 ст. 208 КПК України.

Разом з тим у слідчій та судовій практиці зустрічаються випадки подання клопотань про обшук особи.

Так, 21 січня 2014 р. до Березнегуватського районного суду Миколаївської області надійшло клопотання про проведення обшуку в житловому будинку, господарських приміщеннях та на території домоволодіння підозрюваного, а також надання дозволу на обшук осіб, які на момент обшуку перебуватимуть на території обшукуваного домоволодіння.

Розглянувши це клопотання, слідчий суддя задовольнив його частково, давши згоду на проведення обшуку житлового будинку, господарських споруд та території домоволодіння, та відмовивши в наданні згоди на проведення обшуку осіб, які на момент обшуку перебуватимуть на території обшукуваного домоволодіння [8].

Усі вищенаведені та інші порушення закону, допущені слідчим, прокурором при оформленні та зверненні до суду із клопотанням про проведення слідчої (розшукової) дії, є підставою для ухвалення слідчим суддею рішення про відмову в задоволенні клопотання.

Водночас в окремих випадках слідчі судді ухвалюють рішення про повернення клопотань для їх «дооформлення», «належного оформлення», «усунення недоліків» тощо. Така практика не відповідає змісту закону, оскільки, як зауважує Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, норми КПК України, які регламентують порядок надання слідчим суддею дозволу на обшук житла чи іншого володіння особи, не перед-

бачають повноваження слідчого судді постановляти ухвалу про повернення клопотання в разі його невідповідності вимогам, встановленим у ч. 3 ст. 234 КПК України [7].

Висновки. Слідчі (розшукові) дії, що проводяться під час досудового розслідування, мають особливу інформативну цінність, оскільки забезпечують одержання доказів, фактичних даних, на підставі яких прийматимуться важливі процесуальні рішення, у тому числі по суті кримінального провадження. Однак одержання таких доказів, як і саме проведення слідчих (розшукових) дій, може виявитись під загрозою через порушення закону, що допускаються слідчими, прокурорами на етапі звернення до суду із відповідним клопотанням. А тому недоліки та порушення, що мають місце у правозастосовній практиці, зокрема й ті, що висвітлені в цій статті, мають бути усунені з метою забезпечення єдності та правильності правозастосування, ефективності проведення слідчих (розшукових) дій з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Огляд даних судової статистики щодо застосування окремих норм Кримінального процесуального кодексу України (КПК) / Судова статистика // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
2. Ухвала слідчого судді Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11 листопада 2013 р. у справі № 185/11504/13-к // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34816653>.
3. Ухвала слідчого судді Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 6 лютого 2015 р. у справі № 524/942/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45136141>.
4. Ухвала слідчого судді Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області від 28 лютого 2014 р. у справі № 184/659/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37415950>.
5. Ухвала слідчого судді Шаргородського районного суду Вінницької області від 25 січня 2013 р. у справі № 152/198/13-к // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29584800>.
6. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 10 жовтня 2013 р. у справі № 336/8719/13-к // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34020053>.
7. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (витяг) / Узагальнення судової практики // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoi_praktiki.html.
8. Ухвала слідчого судді Березнегуватського районного суду Миколаївської області від 22 січня 2014 р. у справі № 470/48/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45056663>.